1e Jaargang, nummer 30, 9 oktober 2024

# REFO TIJD

Blad van het Instituut voor Calvinistische Studiën i.s.m. de Nederduits Gereformeerde Kerk (1571) - De moederkerk van Nederland sinds 1579. 'Geen kerk zal over een andere kerk heersen, geen taakuitvoerder over de andere taakuitvoerder.' (Kerkorde Emden, 1571)

In dit nummer : De koud-warm kerkenoorlog van 1966, en Waarom hebben de bomen bladeren ? - bespreking van de dogmatiek van Witsius (1636-1708)

---

## DE KOUD-WARM KERKENOORLOG VAN 1966

R. Kok was 'te zoet bevonden' in de gereformeerde gemeente in 1950, en ging toen zelfstandig verder, waarna hij in 1956 overging tot de christelijk gereformeerde kerk. Men vond in de gereformeerde gemeente dat R. Kok iets te snel ging met de genade, wat ze ook weleens van Kuyper zeiden. Er mag niet te snel van Golgotha gegaan worden tot de olijfberg, zeggen wij weleens. Het moet diep genoeg gaan op Golgotha, om zo los te komen van voorwerpelijke prediking.

Een groep christelijk gereformeerde predikanten in de veertiger, vijftiger en zestiger jaren waren verontrust over de toenemende wereldgelijkvormigheid in de christelijk gereformeerde kerken, net zoals C. Steenblok het zag komen in de gereformeerde gemeenten. De christelijk gereformeerde predikanten die het opmerkten waren ook verontrust over de voorwerpelijke, oppervlakkige prediking, en wilden terug naar wat oude gereformeerde beginselen.

In 1966 werd het blad 'Bewaar het Pand' daartoe opgericht. De aanhangers van deze stroming werden bewaar-het-panders genoemd, als een soort regressieve stroming vooral binnen de christelijk-gereformeerde kerk, zoals dat soort stromingen er ook in de hervormde kerk waren, zoals het Reveil, de gereformeerde Bond, de L. Kievit-beweging, en de gekrookte riet beweging. Terug naar de oudvaderen waarvan de steeds moderner wordende kerk steeds meer losbrak en afweek.

G. Blom (1905-1992) laat de verontrusting horen in het eerste nummer van Bewaar het Pand, waarin hij stelt dat ze vrezen dat velen in de CGK zich lichtvaardig geruststellen voor de eeuwigheid. Er moest weer gepredikt worden tegen de paden van de zonde, zoals vroeger. Hij noemt dat er vroeger veel meer naar voren kwam wat nodig is.

1966 : Er kwam een lichte innerlijke scheuring, afscheiding of gewoon onderscheiding in de christelijk gereformeerde kerk, waar De Wekker toendertijd ontzet over schreef, maar wat je ook kunt zien als een overgang of verdieping, of ontstaan van een bovenbouw.

Er was ook altijd die zowel koude als warme oorlog tussen de gereformeerde gemeente en de christelijk gereformeerde kerk over de verbondenleer. De gereformeerde gemeente had de twee-verbondenleer, en de christelijk gereformeerden de drie-verbondenleer. De twee-verbondenleer bestaat dan uit het werkverbond en het genadeverbond, waarvan het genadebond samenvalt met de verlossing, terwijl de drie-verbondenleer de verlossing als derde verbond heeft. Het zijn allemaal zeer duistere raadselen. Het gaat hier om semantiek en semiotiek, in de zin dat het er maar net om gaat welke terminologie je volgt. Calvijn stelde heel duidelijk dat de armen, de ellendigen en de kinderen uitverkoren waren, niet in de zin dat ze allemaal waren uitverkoren per definitie, maar daar waar de lijnen kruisten, en dit was op bepaalde punten vrijwillig en op andere punten onvrijwillig, omdat Calvijn twee lagen aanbracht in zowel God als mens, namelijk de ondiepe laag en de diepe laag, een verschil tussen wil en verborgen raadsbesluit. Dit is dus een zeer ingewikkelde en dialectische zaak. Uiteindelijk komt het er dus op neer dat er een scheiding wordt gemaakt tussen het ellendige, arme, kinderlijke overblijfsel van twijfelaars en de zelfverzekerde, verwaande Laodiceanen. De ellendekennis is de weg, dus dat is een Steenblokkiaanse weg, de weg van 1953, in hoeveel verbonden je dat dan ook onderverdeelt.

Te weinig verbonden die te oppervlakkig zijn gemaakt in sluiertermen zoals genade, verlossing en uitverkiezing kunnen de mens al snel in slaap doen dutten. Berkouwer stelde dat het menselijk vlees heel bedriegelijk kan zijn met zulke termen. Dit is ook het geval als we het over geloof hebben. Er moet een goede samenhang en definitie zijn. Berkouwer waarschuwde ook tegen valse zondekennis.

De predikkunst is een zeer voorzichtige dichtkunst. Verabsolutering, monopolisering, systeemdwang, veroppervlakkiging, extremisme, staan hierin altijd op de loer, en daarom is de prediker ook een strijder, een

worstelaar, als Jakob op Pniël. Zij moeten vechten met het Woord, opdat zij niet tot het woord van het vlees komen, en opdat zij het Woord niet verkeerd gebruiken, want dat kan ook nog. Ook de duivel en het vlees gebruiken het Woord, voor hun eigen doeleinden, en ze verdraaien het graag in hun pogingen om het los te maken van de context en de grondtekst, van de etymologie en de lexicografie. Oh, zoveel gevaren liggen er op het pad van de prediker. Hij moet alle leeuwen kennen, alle slangen, alle sluwe krokodillen, en hij moet een varkensjager zijn, een varkensworstelaar ook, opdat zijn eigen vlees geen voordeel over hem behale. Zaken als hermeneutiek zijn ook zeer belangrijk, want er zijn zeker regels verbonden aan de exegese. Oh, laten wij hierin toch niet te vrijzinnig en liberaal zijn, alsof het er allemaal niet toe doet, want de Heere heeft een pad aangelegd waarvan we niet mogen afwijken, en dat is een smal pad, een lang pad, met een enge poort, ook voor de exegese.

God heeft uitverkoren wat de wereld, het vlees, niet heeft uitverkoren. Dat is iets heel dichterlijks. Hieromtrend is de prediking.

De inkorting en beknoptmaking van het heilsplan, missing links, heeft geleid tot het komen van de ‘stoned dogs’ op de preekstoel. In het Nederlands : ‘drugshonden’. Ze staan op de preekstoel, dronken en aan de drugs. Ze hebben een hete aardappel in de keel. Als je dan tot de Steenblokkiaanse kerken komt (GGiN), dan is de prediking al snel klageriger, smekeriger.

Steenblok was de verdieping van de gereformeerde gemeente, zoals Bewaar het Pand dat was voor de christelijk gereformeerde kerk. Dat zijn doorgangen, vluchtroutes.

De gereformeerde gemeente werd door Steenblok ‘te zoet bevonden’. De gereformeerde gemeente vond op haar beurt de christelijk gereformeerde kerk te zoet. Hoe dan ook werd de twee-verbondenleer koning in de gereformeerde kerk (1931) en de drie-verbondenleer (1927) werd koning in de christelijk gereformeerde kerk.

De tweetjes tegen de drietjes zou je bijna kunnen zeggen. Is het belangrijk ? Moet je een tweetje of een drietje zijn, of de middenweg hierin zoeken ? Er is weleens gezegd dat de gereformeerde gemeenten pendelen tussen Steenblok en Kok. In de zeventiger jaren werd er flink over gestreden. Er was een Kok vleugel en een Steenblok vleugel. Er begon toen steeds meer de nadruk te komen op het Steenblokkiaanse belang, ook in de tachtiger jaren vooral. Sommigen zochten de middenweg, en anderen neigden meer naar Steenblok. Je zou je kunnen afvragen of je ook niet zou moeten pendelen tussen de gereformeerde gemeente (twee-verbondenleer) en de christelijk gereformeerde gemeente (drie-verbondenleer).

In de christelijk gereformeerde kerk ontstond de scheiding tussen gematigd en verdiepend met de komst van Bewaar het Pand in 1966. Ook zijn er verschillende visies geweest op de twee- en drie-verbondenleer.

‘Zodra echter de mens van de wet (werkverbond) een verkeerd gebruik gaat maken verzet zich het Evangelie (genadeverbond).’ (Van Schuppen)

Het omgekeerde kan ook van belang zijn : ‘Zodra de mens van het evangelie (genadebond) verkeerd gebruik gaat maken verzet zich de wet (werkverbond).’

‘Deze twee, Wet (werkverbond) en Evangelie (genadeverbond), zijn op elkaar aangelegd. Ze staan niet vijandig tegenover elkaar.’ (Van Schuppen)

Onze catechismus voegt deze werkingen samen in inzetting 9, Over genade en loon :

‘Genade is in het Aramees de discipline van de opvoeding en de studie, dus niet iets goedkoops of vrijblijvends. (III Werktuigen 1:14). De genade was ingezet omdat de mens valse wetten had opgesteld. Er zijn lagere, vleselijke wetten, en hogere wetten. De ware genade is de hemelse zorg door de hemelse prediking (Belech 5:13) waaraan de mens zich kan zuiveren. Er is lagere, vleselijke genade, en hogere, hemelse genade. Het recht van de mens is vleselijk, en zijn gedachten, maar God is altijd groter.’

Uiteindelijk moet dus de genade afsterven en opwassen door en aan de genade, en door en aan de wet, en de wet moet afsterven en opwassen door en aan de wet, en door en aan de genade. Berkouwer noemt het dan ook een organisch geheel. Er moet wel gesnoeid worden. We moeten goed in de gaten blijven houden : hebben we het nu over de hogere wet of de lagere wet, en hebben we het nu over de hogere genade of de lagere genade. Calvijn noemde de genade een ander loon, zoals ook de oudvaderen spraken van genadeloon. Ook moet er hierin ruimte gegeven worden aan dichterlijkheid en psalmelijkheid, zolang die niet ten koste gaat van het doel.

Vanaf 1928 begon de koud-warme oorlog over de verbondenleer. Daar komt bij dat Calvijn verschillende lagen in God en mens onderscheidde die dus verschillend zijn, en dat dan weer andere regels gelden, dus het hangt er allemaal vanaf : semantiek en semiotiek.

In de twee-verbondenleer vallen genade en verlossing samen in het genade verbond, terwijl de drie-verbondenleer dat afgescheiden heeft in werkverbond, genadeverbond en verlossingsverbond. Het verlossingsverbond is voor de uitverkorenen, dus het genadeverbond heeft een veel ruimer aanbod dan bij de

gereformeerde gemeente, die het genadeverbond alleen voor de uiverkorenen hebben, en dus heel voorzichtig zijn met het genade-aanbod. In de drie-verbondenleer is genade niet hetzelfde als verlossing. Het wordt dan soms zo gebracht dat genade het voorportaal is van de verlossing. Je zou het zo kunnen zien dat genade in veel gevallen dan tijdelijk is, want dat moet later dan tot verlossing komen, maar omdat dat alleen voor de uitverkorenen is, het overblijfsel, valt er ook weer een heleboel genade weg, als steigers van een huis die als het huis klaar is worden weggeworpen. Genade kan potentieel ook iemand doen indutten, net als geloof trouwens, omdat het toch min of meer sluiertermen zijn van veel diepere dingen, waar het Aramees in beide gevallen op wijst, de taal van Jezus. Dat is een mankement in het westen, dat het vaak z'n betekenis heeft verloren. Het blijft daarom Russisch roulette spelen als je die termen te voorwerpelijk maakt.

Als genade nu zoals Calvijn en de oudvaderen soms stellen een ander loon is, een genadeloon, waar Paulus het in de grondteksten ook over heeft, dan is het genadeverbond een hoger loonverbond, maar dan moet het genadeloon nog tot volkomenheid worden gebracht, wat dan in principe het verlossingsverbond is. Je kunt het ook als een toetsverbond zien waarin alles nog eens doorgetoetst wordt opdat er geen theologisch bedrog zou zijn, want daar is de mens nogal goed in, in sjoemel-theologie, om zo zichzelf in valse gerustheid te zaligen. De Steenblokkiaanse roep blijft hierin dus van belang, dat er alleen verlossing is in de ellendekennis. Daar ligt de kiem, dat staat voorop. Zo niet, dan zal Laodiceaanse sluwheid de mens bedriegen.

Zo zien we dat zowel de twee-verbondenleer van belang is (GG) en de drie-verbondenleer (CGK), en mogen we hiertussen 'pendelen'. Wel is het van belang tot de hogere betekenissen te komen van de verbonden, opdat de duivel geen voordeel op ons behale.

De Nederduits gereformeerde dogmatiek is dus een brug tussen de GG en de CGK, en dat is een steenblokkiaanse brug : Alleen wie de laodiceaanse ellende kent zal deze brug kunnen zien.

Te snelle genade kan optreden in de drie-verbondenleer, terwijl te gemakkelijke genade kan optreden in de twee-verbondenleer, en daarom moeten ze elkaar zuiver houden. Er is een lagere verbondenleer en hogere verbondenleer. Soms kruist het tegen elkaar weg. De twee-verbondenleer sterft en wast op aan de twee-verbondenleer en drie-verbondenleer, en de drie-verbondenleer sterft en wast op aan de drie-verbondenleer en twee-verbondenleer. Het is een dialectisch mechanisme om de kerk te beschermen tegen voorwerpelijkheid en veroppervlakkiging. Zoals werkverbond en genadeverbond niet vijandig tegenover elkaar staan, zo staan de twee-verbondenleer en de drie-verbondenleer ook niet vijandig tegenover elkaar, maar dienen ze elkaar zuiver te houden en aan te vullen.

Deze twee leren vormen een organisch geheel. Het boek des levens, de nieuwe bijbel, is doorslaggevend in deze zaak. Jezus is in zijn hoedanigheid als zoon van Juda de zoon van de zondekennis :

*Judah is in de diepte het centrum, de belijdenis van zonden. Hier brengt de geestelijke kennis de besnijdenis terug. Duizen 33:20*

Alleen in de zondekennis is er wedergeboorte. In die zin is de zondekennis het hoofd van het genadeverbond, oftewel het genadeloon-verbond. Dan bouw je loon op door geestelijke wegen, niet door aardse, vleselijke wegen. Het vlees kan niet bij God komen. Jezus is de vrucht van de zondekennis, niet anders. Hij is geboren uit de donkere bruid.

Omdat er twee lagen in de mens zitten : de gebonden, gedwongen wil (ondiep) en de ware, verborgen wil (diep) is het dus ook niet zo dat een mens zomaar het verbond met God kan verbreken. Als de mens ontrouw is is God nog steeds getrouw.

Calvijn stelde dat de uitverkiezing door Abraham niet genoeg is, maar dat de mens ook door Jakob uitverkoren moet zijn, dus een diepere uitverkiezing. We hebben het dan over onze worsteling op Pniël dat we ons niet zomaar aan goden overgeven, maar alles volhardend en zorgvuldig toetsen tot verbrokenheid. In deze twijfel werden wij ellendige mensen die ontdekt zijn aan de ellendige, doodse en dodelijke toestand in de wereld. Dan zijn wij ontdekt aan onze zwakheid, geringheid en nietigheid, in een hemels nihilisme. Zo is daar dus het Abrahamsverbond en ook nog het Jakobsverbond in de calvinistische leer.

Er staan gimmicks op de preekstoelen met lichtende verschijnselen, in de kerk van Laodicea, om valse gerustheid te brengen onder het volk met een overmaat aan genade en geloof, om af te leiden waar het daadwerkelijk om gaat : de zondekennis waarin wedergeboorte is. Calvijn stelde de zondekennis als het voornaamste van zijn leer, wat voorop stond, wat C. Steenblok en F. Mallan later overnamen, en W. Hage. Er is geen weg tot het yeshua principe dan door de zondekennis, de prediking van de doodstaat van de mens, en de ellendekennis. Het yeshua principe is dan het doden van het vlees, wat als tweede wordt genoemd door Calvijn. Het doden van het vlees kan alleen na de ontmaskering van het vlees. We zien dus in het boek des levens dat yeshua als de zoon van Juda, de zoon van de zondekennis is, wat laat zien dat er alleen wedergeboorte is in de zondekennis. Dit houdt een strijd in

tegen de valse zondekennis van Laodicea. Doet de mens af van de zondekennis en trommelt de mens allerlei afgoden op, dan zal de mens daardoor ook bedrogen worden. De mens betaalt een hoge prijs door het afsnijden van stukken of stukjes van de zondekennis.

---

## WAAROM HEBBEN DE BOMEN BLADEREN ? - BESPREKING VAN DE DOGMATIEK VAN WITSIUS (1636-1708)

Iedereen kan door het aannemen van de ellendekennis, door de erkenning van de doodstaat van de mens, en de zondekennis, uit Laodicea uitgaan, wat in principe dus de betekenis is van het 'aannemen van Jezus' in de psalm of het gedicht van het evangelie. Jezus is namelijk de zoon van de zondekennis, de vrucht van de zondekennis. Het aannemen van Jezus is een bepaalde terminologie in de oudheid, maar de mens moet begrijpen wat het voorstelt. Dat kan alleen in de onderwerpelijke prediking, niet zomaar in de voorwerpelijke prediking.

Dit is het steenblokkiaanse pad. Dit is 1953, toen de hemelen zich openden. Daarbuiten werd alles meer en meer Laodiceaans, waar C. Steenblok tegen waarschuwde. De grootste ellende is de ellende niet te kennen. Het begint bij het Socratische 'weten niets te weten,' anders blijf je in Laodicea rondhangen. Laodiceanen zijn zelfbedriegers.

Het is een calvinistisch, Kantiaans-Nietzchiaans nihilisme over de toestand op deze aarde, wat al bij Salomo begon : 'alles is ijdelheid.' Dat te beseffen is de kiem van de wedergeboorte. In deze Steenblokkiaanse ervaring, ook wel het Steenblokkiaanse pinksteren genoemd, gaan je ogen open voor de monsters die deze aarde in hun greep houden. Zo kan de mens los komen van elk bedrieglijk Laodiceaans pinksteren. Wij moeten ernstig streven naar deze Steenblokkiaanse ervaring waarin onze ogen worden geopend voor de zonde, de dood en het verderf en de leugen, en wij moeten erover zuchten en klagen zoals in Ezechiel 9.

Laten we niet vergeten dat de Steenblokkianen Jeremianen zijn, wenende profeten over de zonde Israels. En zij werden gestenigd. Het Steenblokkiaanse is al zo oud als de wereld zelf. Ziende op het verval in het kerkelijke Jeruzalem stelde F. Mallan dat we nu ook welgemeend wenend kunnen getuigen : 'Jeruzalem, Jeruzalem, gij die de profeten doodt en stenigt, die tot u gezonden zijn, hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs een hen hare kiekens onder de vleugelen vergadert, en gijlieden hebt niet gewild.' (De Wachter Sions, 24/3, 1967) Mallan had het ook over de strijd tussen de kokkianen en de steenblokkianen die maar bleef voortduren, wat op hetzelfde niveau is als de strijd tussen de kuyperianen en de kerstenianen. Natuurlijk waren er ook kruispunten, want er waren ook punten waarin ze elkaar konden vinden. We spreken daarom ook van koud-warm kerkoorlogen, zoals die er ook was tussen Kuyper en Schilder.

Hoe moeten we de genade dan zien zonder dat het afdoet aan de zondekennis en ellendekennis ? De genade is de vervulling van de wet (Witsius) en de vervulling van de zondekennis en ellendekennis, in plaats van de vervanging ervan.

Witsius (1636-1708) wilde de dogmatiek rondom de verbondenleer herstellen, vanwege de grote theologische strijd omtrend dit onderwerp, met name over het genadeverbond. Hij wilde de genade bespreken zonder dat het tekort zou doen aan de geboden. Net als Berkouwer wilde hij het tot een organisch geheel maken, vervulling in plaats van vervanging, opdat er bruggen zouden komen tussen verschillende dogmatische richtingen. Ook Witsius onderwees over het werkverbond, het genadeverbond en het verlossingsverbond, de drie-verbondenleer dus, die zo is aangenomen door de christelijk gereformeerde kerk.

Laten we opmerken dat Witsius in zijn boek 'De economie van de verbonden tussen God en mens' (1677) noemt dat genade het beeld van God in ons vernieuwt, en het is hetzelfde als waarmee de mens was geschapen, wat in principe toont dat de genade niet iets passiefs is, maar het hemelse werk, en de vervulling van de kennis, van studie en herinnering. (hoofdstuk 2) De mens kan zo ook loskomen van de voorwerpelijkheid van de geboden door de betekenissen van de geboden te gaan zien om er onderwerpelijk mee om te gaan. De Laodiceanen houden of de geboden voorwerpelijk en oppervlakkig, of ze stellen dat de geboden zijn vervangen door de genade. Met de zondekennis moet de mens ook komen tot de gebodenkennis.

Witsius stelt dat God de bron is van de schepping en de eerste oorzaak. God is ook de bron van de schepselen, en als die niet afhankelijk zouden zijn, dan zouden ze niet zonder tegenstelling ontvangen worden. Hoe meer graden van het bestaan en zijn, hoe meer graden er zouden zijn van afhankelijkheid.

In de uittocht uit Laodicea moeten we de bergen in, waar het soms koud kan zijn, en waar draken hun holen hebben.

Witsius stelde dat het niet duidelijk was of het nu om een verboden boom ging of om een verboden bomensoort. Als de mens zich aan God's geboden zou houden, dan zou het vanzelf vrucht gaan dragen. Het goede zou alleen volkomen gekend kunnen worden door ervan te genieten. (hoofdstuk 3) Het is van

belang hierbij te stellen dat de duivel daarom ook met vals, voortijdig genot aan kwam zetten om het kennismatige loonsplezier te verspillen. Dat heeft de duivel gedaan door Laodicea.

Het is de mens niet geoorloofd een boomvrucht te begeren zonder God’s toestemming, stelt Witsius. We kunnen daarbij stellen dat het niet geoorloofd is een boomvrucht te begeren zonder het blad te raadplegen, want het blad vertelt of een boomvrucht eetbaar is of niet, en als het eetbaar is, dan vertelt het blad wanneer het gegeten dient te worden en wanneer niet. Zaak is dat de mens zelf de ware vruchten in zich diende te ontwikkelen, door onderwerpelijke kennis te ontwikkelen over God’s geboden en verboden, en de tijden, seizoenen en bedelingen hierin te herkennen.

Witsius noemt dit het raadplegen van God’s mond. Wij kunnen stellen dat de bladeren daarvan een beeld zijn, en dat we ons daarom moeten laten onderwijzen door de bladeren, de monden des Heeren.

Hierin is het belangrijk te beseffen dat er meer goeds is in gehoorzaamheid dan in het genieten op zich. Juist de gehoorzaamheid zal ons uiteindelijk meer bevredigen dan zomaar zinloos genot. De mens was nog niet gekomen tot het volkomen geluk, omdat de mens nog een groter goed te verwachten had nadat de mens de loop van de gehoorzaamheid had voltrokken. Hierop werd gewezen door het verbod op de boom der genietingen, aldus Witsius.

Witsius noemt dit terecht symbolische geboden en verboden omtrend de bomen, wat hij een positieve institutie noemde. Hij noemde de geboden van het verbond tweeledig, namelijk de natuurgeboden en de symbolische geboden. Het werkverbond is tweeledig, namelijk de geboden op zich en de navolging. Genade is dan niet iets passiefs en doods, maar de vervulling van de geboden. De Laodiceaanse kerk heeft de geboden vervangen door de genade. Witsius noemt het verschil tussen de geboden en verboden op zich en de kennis ervan, want de kennis is het doen van de geboden en het niet doen van de verboden. Wij mogen niet met de geboden zomaar omgaan als objecten, maar moeten er kennis van ontvangen door de natuur geboden en de symbolische geboden. Hierover handelt de nieuwe bijbel.

Witsius noemt dat het werkverbond is gebouwd op de geboden van de natuur. Omdat het voortstroomt vanuit de natuur van God en mens moet het wel wat regels hebben, dat de mens zekere geboden en verboden worden voorgeschreven, anders zou het de natuur niet meer zijn. Er is nu eenmaal goed en kwaad. We kunnen stellen dat de kennis hierover ervoor moet zorgen dat het niet geobjectificeerd wordt, want als dat gebeurd dan sterven de zintuigen af en kan er geen navolging meer zijn. Vandaar dat Laodicea, het afgevallen deel, ook wel Objectivatia wordt genoemd. Alles draait om het object, het voorwerp, niet de kennis. Zowel Witsius als Kant wilden de mens losmaken van die voorwerpelijkheid, oftewel van het materialisme, ook wat betreft het geestelijke en religieuze materialisme. Het kan heel heimelijk werken als een slang. Het volk is ten gronde gegaan door de objectificatie, door een gebrek aan kennis. Objectivicatie vreet steeds meer en meer kennis weg, zodat de mens niet meer kan navolgen, en zo misleid wordt.

De geboden moeten niet alleen onze daden zijn, maar ook onze natuur, noemde Witsius, zoals dit ook genoemd werd door Aristoteles. Het moeten niet zomaar daden zijn, maar een gewoonte, en het moet uit onze natuur voortkomen.

Nu, de bladeren aan de bomen zijn dus beelden van het Woord van God wat wij te dienen raadplegen voordat wij zomaar de boomvruchten plukken en eten. Deze lijnen worden verder uitgewerkt in de nieuwe bijbel, het boek des levens, wat dus ook de boom des levens is. Het werk van Witsius was hierin een voorloper. Hij wilde bruggen bouwen tussen de verschillende kerkgenootschappen en kerkstromingen, die in grote oorlog en scheuring lagen met elkaar, en hij wilde dit doen zonder af te doen aan het smalle pad en de enge poort, zonder af te doen aan de natuurgeboden en symbolische geboden en de kennis daarvan. Uiteindelijk kwam hij tot vervulling ervan, niet ter vervanging. In die zin riep Witsius : Gaat uit van Laodicea.

Hij stelde dat er nog een reformatie na de reformatie moest komen, dat gereformeerden verbeteraars hoorden te zijn. Hij streed tegen de geestelijkheidsverzaking die was binnengeslopen, de wereldgezindheid, en hij riep de predikanten en landsbestuur op om hun verantwoordelijkheid te dragen hierin, want er was veel verval en scheuring onder het volk, vanwege gebrekkig onderwijs. Hij wilde als een vervuller zijn. Hij wilde de aandacht weer vestigen op de natuur en de symboliek, om zo de orthodoxie weer in het juiste verband en de juiste verhouding te brengen. Er was bij hem sprake van drie boeken die God gegeven had : het boek van het geweten, en ook de oude bijbel, en het boek des levens, de nieuwe bijbel, die toen nog niet was verschenen, maar nu wel. Hij noemde het boek van het geweten en de oude bijbel als de weg tot inschrijving in het boek des levens. Hij noemde dat ze toendertijd nog in het tijdperk van de duisternis waren, en dat dat ook de reden was waarom mensen niet gelijk waren in spreken en denken, en hij riep daarom op tot vrijheid, voorzichtigheid en liefde, verdraagzaamheid dus.

Vrijheid mag nooit ten koste gaan van voorzichtigheid en liefde, want dan zou het slechts dood liberalisme zijn, en dan moeten we weer wijzen op het blad en

de vrucht, de vrucht die verborgen wordt gehouden door het hemelse Woord. Hij noemde ook dat het niet goed is omdat het God's wil is, maar dat het God's wil is omdat het goed is.

Witsius was niet onderlegd in het Grieks, en al helemaal niet in het Aramees. Hij verklaart het NT vanuit zeer gebrekkig Grieks als hij het over de hel heeft, en haalt daar niet eens het Aramees bij. Mattheus 25:41 zegt in het Aramees, de taal van Jezus, dat degenen aan zijn linkerhand, het Noorden, hen die de duivel hebben gevolgd, naar de urim moeten gaan om verder gekeurd te worden en gezift voor onbepaalde tijd, wat kan variëren van een periode tot een eeuwigheid, en we moeten goed beseffen dat het hier ook nog eens om een gelijkenis gaat. In het Aramees kan de onbepaalde tijd ook gewoon een bepaalde wereld zijn, dus een locatie, geen tijdsbestek. Ook de al dan niet volharde zondaren zijn dus ruwe diamanten, of bevatten ruwe diamanten, en dat zal de urim uitmaken, de keursteen, niet de mens of enige valse afgod door de mens bedacht.

Witsius stelt dat de straf niet alleen een straf is door het verlies maar ook een straf door de zintuigen. Hij bespreekt ook dat er verwoesting plaatsvindt in de hel. God haat en straft de zonde. Hij stelt dat als God de zonde niet zou straffen, dan zou God als de zondaar worden. Door de straf laat God aan de zondaar zien : 'Ik ben niet zoals jij.' (hoofdstuk 5)

Door het straffen zet God zichzelf apart, noemt Witsius. Het apart gezet zijn uit zich in het geven van straf. Dat is ook de definitie van vroomheid, het bestraffen van de zonde om zo geen deel te hebben aan de zonde. God kan alleen vroom zijn in gerechtigheid. Witsius noemt daarom de straf als noodzakelijkheid, anders zou God God niet zijn, en niet vroom kunnen zijn. Er mag dus ook geen vergeving zijn buiten de gerechtigheid. Witsius noemt dat God jaloers is, en daarom geen zonden en overtredingen vergeeft. Van zijn vroomheid stroomt zijn jaloezie, en van jaloezie stroomt zijn wraak. Als er één van die schakels weggehaald zou worden, dan zou God God niet meer zijn.

Gerechtigheid is zo natuurlijk voor God als zijn eindeloosheid, vroomheid en almacht, en daarom gaan de zonden niet ongestrafd. De vervulling van God moet behoren tot zijn bron en natuur, niet tot het goede plezier van zijn wil.

Witsius geeft aan het einde van hoofdstuk 5 toe dat hij niet weet of God voor altijd de zondaar zal laten bestaan. Hij roept net als Calvijn op om over deze dingen te aarzelen en ons oordeel terug te trekken. Als het over een eeuwige straf zou gaan, dan weet hij ook niet of dat alleen de straf door het verlies is of ook nog door de zintuigelijkheid, maar hij weet wel dat het niet oneindig is, omdat God gerechtigheid is. Eindige schepselen kunnen niet oneindig gestrafd worden, noemt hij. Er zal alleen straf zijn naar de mate van de zonde, anders is het absurd en ongerechtig, noemt hij. (Mattheus 11:22-30)

Net als Steenblok en Dante laat hij dus zien dat er verschillende gradaties in de hel zijn, en dat die mogelijk kunnen eindigen in opheffing, of overgaan in lichtere straffen, maar daar wil hij niet al teveel over speculeren.

Hij geeft een verschil aan tussen de kwaadheid die op haar wijze oneindig is, maar niet in eigenlijke zin. Er is dus een kwaad die op haar wijze oneindig is tegen de oneindigheid van God, en die roept ook een straf op die op haar wijze enigszins oneindig is, maar dat is niet in eigenlijke zin. Alle zonden zijn niet hetzelfde, maar zeer ongelijk. Hij heeft het dus alleen over de kwaadheid van de zonde die op haar wijze oneindig is. In die zin bespreekt hij het dus dialectisch. De smet en vlek van de zonde is eeuwig, noemt hij, maar die kan vervolgens ook weer gezuiverd worden.

Hij noemt dit allemaal lastige vraagstukken, want God is groter en geeft geen rekenschap van zijn zaken. Toch vraagt hij zich af in hoeverre God recht heeft om zulke straffen op te leggen, of dat een natuurlijk recht is, of dat dit opgeroepen wordt door de zonde zelf, en dat het onmogelijk zou zijn voor God om er niet op deze wijze op te reageren. Hij noemt dat het bepalen van het eigenlijke recht van God in afzonderlijke gevallen boven de menselijke natuur uit lijkt te reiken.

Hij noemt op diverse plaatsen in het boek dat het om hemelse orakels gaat en dat er dus ook regels zijn van symboliek, naast de regels van de natuur. Hij noemt dat de mens gewoonlijks minder waarde aan de oren hecht dan aan de ogen. (Herodotus)

Witsius noemt dan de boom der kennis van goed en kwaad het symbool van het werkenverbond, en dat de mens een plicht heeft om de betekenis ervan uit te werken, in plaats van ervan uitwendig te nemen. Het liet zien dat de mens er niet voorwerpelijk mee om mocht gaan, maar onderwerpelijk. Niet uitwendig, maar inwendig. De mens moest uitkijken naar de andere wereld, wat dus ook laat zien dat de hof waarin de mens was geplaatst nog maar het begin was en niet het einde. De mens moest het verdiepen.

Witsius noemt dat de mens dus heel voorzichtig met de boom moest omgaan (hoofdstuk 6). Het was dus ook de boom van de beproeving. De betekenis was tweeledig, want het was een verzegeling van de belofte en van de dreiging van het verbond.

Ook was er geen simpele benadering van de boom des levens, want het stond voor wijsheid, en het zou alleen verkregen worden door studie.

Als de mens standvastig zou zijn in de beproeving omtrend de boom der kennis van goed en kwaad, dan zou hij door liefde en gehoorzaamheid komen tot de kennis ‘over’ deze boom, en dan zouden zijn zintuigen opengaan in de onderwerpelijke kennis, niet de voorwerpelijke, objectificerende kennis. De mens moest dus heel voorzichtig zijn, en de kennis niet grijpen, maar toetsen en onderzoeken, op een veilige afstand. Er was een diepe, goede, voorwaardelijke kennis en een oppervlakkige, valse onvoorwaardelijke kennis. De mens moest dus eerst komen tot de voorschriften over de boom en over de boomvruchten, waarvan we kunnen stellen dat de bladeren daar een beeld van zijn. Deze tweeledigheid wordt ook uitvoerig besproken in de nieuwe bijbel, het boek des levens.

Witius noemt dat de mens het hoogste goed moest bespiegelen en begeren, maar er niet naar te streven dan op de wijze die de hemel heeft voorgeschreven. Dat is wat de boom der kennis van goed en kwaad de mens wilde leren. De mens mocht dus niet toegeven aan zijn eigen redeneringen, hoe geloofwaardig die ook zouden overkomen bij de mens. De boom leerde de mens ook dat het geluk niet ligt in het bevredigen van de lichamelijke zinnen voor vermaak, maar dat er andere dingen zijn die de ziel verdiepen, namelijk God die door de ware geboden en voorschriften de mens richting geeft. Er is geen waarachtig leven dan door de richting van God op te gaan.

Witsius stelt dan dat de twee bomen wijzen op de geboden en het evangelie. (Zanchius)

De sabbath is onderdeel van het werkverbond, noemt Witsius, want het laat de mens gericht zijn op de dingen die boven zijn. We kunnen hierbij opmerken dat de sabbath dus ook de bron is die het vlees uitdooft. Het laat de mens zijn in het hogere werkverbond, niet in het lagere werkverbond. De sabbath is een beeld van het afsterven aan de lagere, vleselijke werken. De sabbath laat ook het verbodene zien, wat dus voorwerpelijk verboden is, maar niet onderwerpelijk. In die zin is de sabbath onderdeel van de boom der kennis. Door de sabbath kon de mens komen tot de andere wereld, niet slechts de hof waarin ze waren. We kunnen stellen dat de sabbath de onderwerpelijke vrucht is die alleen door studie verkregen kan worden. Het is niet de voorwerpelijke vrucht, want die leidt tot de dood. Zij moesten dus de bladeren lezen, van de bladeren leren, van de voorschriften van het Woord van God, om zo tot de ware vrucht te komen, en de valse vrucht te ontwijken.

Men kon ook niet zomaar tot de vrucht komen. Men moest eerst de werken doen, oftewel zijn tijd van beproeving tot een goed einde brengen. Witsius noemt dat de sabbath ook het werkverbond verbindt aan het genadeverbond, wat hij de vervulling van het werkverbond noemt, niet de vervanging. De sabbath is het kruispunt. Hij noemt dat een geleerd man hem uitlegde dat Adam op de eerste dag van zijn schepping werd misleid door de duivel en de hele wereld meesleurde in de grootst mogelijke corruptie, maar op de zevende dag werd dit hersteld. Dit is de dag van het evangelie, de overwinning over het vlees, over de zonde, over de duivel, die op de zesde dag de mens had misleid.

Maar dan wil Witsius zijn kant van het verhaal vertellen, en hij noemt dat theologische economie. Hij noemt dat de genade die Jezus verwierf niet zomaar genade was, maar dat Jezus die verwierf door gehoorzaamheid. We spreken dus van genadeloon, of gewoon beloning, zoals dat ook zo staat in de Griekse grondtekst. Het verlossingsverbond is iets tussen God en de zoon, het zoonschap dus. Dat de mens gevallen is is geen reden voor het ongeldig worden van de geboden. Omdat de zoon uit God is geboren kan hij de geboden volbrengen en vervullen.

In het genadeverbond wordt het zoonschap overgedragen tot de uitverkorenen. We kunnen stellen aan de hand van de nieuwe bijbel dat dit zoonschap niet voorwerpelijk, niet als een object, maar alleen door studie, het onderwerpelijke, verkregen kan worden, en dan zal de zoon eerst aan zichzelf moeten sterven door de zondekennis, en zo geboren worden. Vandaar dat aan de ene kant God geen voorwerpelijke kinderen heeft, maar wel onderwerpelijke kinderen, en dat is een groot verschil. Die dialectiek komt ook voor in de nieuwe bijbel, en dit verklaart ook waarom in de islam, de voorloper van de reformatie, God geen kinderen heeft, en waarom dit zo’n belangrijk dogma is. Het behoedt de mens voor Laodiceaanse geloofs-eigenmaking.

Ook Karl Barth wees erop dat het juist het zoonschap is dat is uitverkoren, en brengt zo het Godsonderwerp onder in het gezinsonderwerp.

Bij Witsius gaat het in het verlossingsverbond niet zomaar om een voorwerpelijk zoonschap, maar om het zijn van een dienstknecht tot God. Dit snijdt al een heleboel overmatige romantiek weg die in de voorwerpelijke theologie zo dominant werd.

---